

Komunikat FEE

Grudzień 2008 r.

Wkład zawodu księgowego do debaty na temat kryzysu (II)

Kwestie o szczególnym znaczeniu dla biegłych rewidentów podczas kryzysu finansowego

Niniejszy dokument prezentuje poglądy FEE, Europejskiej Federacji Księgowych, na temat kwestii szczególnie ważnych dla zawodu biegłego rewidenta na tle obecnego kryzysu. Jego celem jest przedstawienie informacji na temat oczekiwań wobec zawodu biegłego rewidenta, które są szczególnie istotne podczas badania sprawozdań finansowych za 2008 r. Opublikowane zostały dwa inne dokumenty: prezentujący podstawowe informacje i analizę kryzysu (I) oraz zawierający poglądy mające szczególne znaczenie dla małych i średnich przedsiębiorstw (III). W razie potrzeby zostaną wydane kolejne dokumenty.

Informacje na temat FEE

FEE reprezentuje 43 zawodowe instytuty księgowych i biegłych rewidentów z 32 krajów europejskich, w tym ze wszystkich 27 państw Unii Europejskiej. Łączna liczba członków wynosi ponad 500 tys. zawodowych księgowych. Reprezentując profesję, FEE ma na względzie interes publiczny. Zawodowi księgowi pracują w różnym charakterze w zawodzie, biznesie oraz sektorze publicznym. W oparciu o praktyczne doświadczenie zdobyte dzięki codziennemu zaangażowaniu we wszystkie aspekty gospodarki oraz o wartości wspierające wykonywanie zawodu, FEE uważa, że powinna wnieść swój wkład do bieżących dyskusji.

Wprowadzenie

To, co zaczęło się jako problem związany z kredytami hipotecznymi o wysokim ryzyku spłaty (ang.: *sub-prime mortgage lending credit*), głównie w USA, dość szybko przeobraziło się w bardziej złożony, szerszy i głębszy kryzys finansowy, który nie tylko dotyka rynków amerykańskich, ale dotarł na światowe rynki finansowe i oddziałuje też na sektor finansowy w Europie. W ciągu ostatnich kilku miesięcy nastąpiło dalsze pogorszenie sytuacji, prowadzące do gwałtownie rozprzestrzeniającej się recesji na skalę światową.

Z uwagi na potrzebę zapewnienia przez rządy ogromnego wsparcia finansowego dla instytucji finansowych, a w niektórych sytuacjach dofinansowania czy nacjonalizacji, tą sprawą zainteresowali się bardziej politycy. Nie tylko firmy popadły w kłopoty, ale też niektóre kraje borykają się z poważnymi problemami. Zarówno na szczeblu unijnym, jak i światowym rządy rozpoczęły działania mające na celu pobudzenie rynków, podniesienie płynności, wzbudzenie zaufania i wezwanie do bardziej globalnej współpracy władz rządowych i nadzorczych.

W coraz większym stopniu wini się sprawozdawczość finansową za pro-cykliczny (okresowy - przyp. tł.) charakter, co wpływa na pogorszenie funkcjonowania rynków, które stały się

zagrożone, a czasem niepełne. Zwrócono się do organów stanowiących standardy o szybkie skorygowanie zasad sprawozdawczości, przywrócenie równych szans pomiędzy USA a resztą świata raportującego według Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej (MSSF), i tam, gdzie jest to konieczne, złagodzenie wymogów.

Niniejszy dokument ma na celu przedstawienie informacji odnośnie tego, jakie mogą być dodatkowe oczekiwania względem biegłych rewidentów w obecnej sytuacji gospodarczej. W związku z tym FEE nawołuje do implementacji jednolitych rozwiązań regulacyjnych w zakresie sprawozdawczości finansowej, rewizji finansowej oraz nadzoru korporacyjnego.

Kwestie, które należy wziąć pod uwagę celem zrozumienia założeń leżących u podłoża sprawozdań finansowych

Sytuacje finansowe firm lub spółek badanych oraz opinie biegłych rewidentów znajdują zastosowanie ściśle w danym momencie czasu. Dalsze zmiany mogą wprowadzić inny punkt widzenia, ale niekoniecznie potwierdzić, że początkowy osąd był mylny, ani też, że strony zostały błędnie poinformowane.

Biegły rewident otrzymuje informacje objęte tajemnicą i musi obchodzić się z tą wiedzą z należytym profesjonalizmem. W szczególności oznacza to, że biegły rewident, oprócz komunikowania się z zarządem spółki, którą bada, będzie dodatkowo składał raport o stosownych faktach i okolicznościach do organów nadzorczych klienta, takich jak komitet audytu i rada nadzorcza (organ nie-wykonawczy), lub nawet do władz nadzorczych, łącznie z informacjami dotyczącymi aktualnie zagrożonych rynków.

Sprawozdania finansowe sporządzone na podstawie MSSF (ale również na podstawie wielu innych lokalnych ogólnie przyjętych zasad rachunkowości, ang. *GAAP*) zawierają ważne informacje, jakie użytkownicy powinni wziąć pod uwagę przed podjęciem ważnych decyzji. Informacje te odnoszą się do ryzyk, apetytu na ryzyko oraz ujawnień dotyczących różnych pozycji finansowych i wycen. Biegli rewidentzi dokonają profesjonalnego osądu w kwestii, czy ujawnienia i inne informacje zawarte w sprawozdaniach finansowych są rzetelne, odpowiednie i przejrzyste, i w razie potrzeby biegły rewident poinformuje o swoich spostrzeżeniach i wnioskach organy nadzorcze klienta. Niektóre z tych informacji mogą być zawarte w raporcie zarządu z działalności i będą podlegać bardziej ograniczonemu przeglądowi pod kątem zgodności w porównaniu z informacjami, jakie zostały przedstawione w opinii z badania sprawozdania finansowego.

Wycena **instrumentów według wartości godziwej na rynkach zagrożonych wymaga dokładniejszej oceny** i dlatego biegli rewidentzi zatrudniają specjalistów do swoich zespołów przeprowadzających badania, aby zajęli się tymi skomplikowanymi zagadnieniami. Biegli rewidentzi omawiają też z zarządem i organami nadzorczymi klienta parametry i techniki wyceny.

Informacje na temat instrumentów wycenionych według wartości godziwej (przedstawione poprzez rachunek zysków i strat albo odniesione bezpośrednio na kapitał własny) mogą być najlepszą dostępną wartością dla dokonania oceny przez uczestników rynku, gdyż reprezentują one opinię chętnych kupujących i/lub sprzedających na rynku. Zarówno na rynkach wschodzących, jak i spadkowych, nie można ignorować faktu, że istnieje pewnego rodzaju **pro-cykliczność** (okresowość – przyp. tł.), **ale jednocześnie MSSF umożliwiły**

sygnalizowanie odpowiednio wcześniej problemów dotyczących wyceny. Zyski, jakie zostały wypracowane w sytuacji kiedy rynki były w fazie wzrostu, zostały w wielu przypadkach rozdzielone między udziałowców, i dlatego teraz nie mogą posłużyć na pokrycie aktualnych strat. Nie oznacza to, że wycena według wartości godziwej była niepoprawna. Przyjmuje się jednak, że ze względu na wpływ na zaufanie, jaki wywierają złe wiadomości dotyczące wycen, tempo ponoszenia strat na rynkach zagrożonych jest dużo szybsze i dotkliwsze niż na rynkach funkcjonujących prawidłowo.

Niezależnie od sprawozdań finansowych, w momencie wprowadzania nowych produktów finansowych na rynki (takie jak sekurytyzacje i inne instrumenty syntetyczne) informacje o nich są już dostępne. Spółka, która emituje instrument jest zazwyczaj zobligowana do **przygotowania prospektu** zawierającego informacje na temat ryzyk i szerszej charakterystyki instrumentów. Niekiedy biegły rewident jest zaangażowany w pewne aspekty tych procesów. Inwestor powinien zwrócić szczególną uwagę na odpowiednie informacje zawarte w prospekcie.

Publiczne oczekiwania wobec biegłych rewidentów są wysokie w warunkach normalnych i oczywiście w sytuacji zagrożenia. Zgodnie z zasadami zawodowymi i Międzynarodowymi Standardami Rewizji Finansowej (MSRF), biegli rewidenty są zobligowani do wykonywania swojej pracy przestrzegając zasad uczciwości, obiektywizmu, kompetencji zawodowych i należytej staranności, jak również są ograniczeni wymogami zachowania tajemnicy zawodowej. O ile prawo tego nie wymaga, biegli rewidenty mogą upubliczniać w innej formie niż opinia z badania sprawozdania finansowego tylko niektóre informacje znane zarówno im, jak też zarządowi i organom nadzorczym spółki badanej.

Z uwagi na to, że oszacowanie wartości godziwych i innych skomplikowanych kwestii związanych z badaniem sprawozdań finansowych wymaga znacznie dokładniejszego osądu niż określenie wartości według kosztu, należy zauważyć, że biegli rewidenty uaktualniają swoją wiedzę na bieżąco poprzez ustawiczne szkolenia i rozwój zawodowy we wszystkich stosownych dziedzinach.

Zagadnienia dotyczące badania sprawozdań finansowych o szczególnym znaczeniu przy przeprowadzaniu badań sprawozdań finansowych za 2008 r.ⁱ

Mimo, że niniejsze zagadnienia powinny zawsze być brane pod uwagę, to wraz z pogłębianiem się kryzysu finansowego w 2008 r. oraz recesją gospodarczą przybierającą na sile, sprawozdania finansowe za 2008 r. będą musiały zawierać wszystkie stosowne informacje tak, aby użytkownicy tych dokumentów mogli na ich podstawie dokonać prawidłowej oceny. Niezbędne będzie dokonanie ujawnień na temat zarządzania ryzykiem oraz podjętych ryzyk, zarówno w odniesieniu do pozycji bilansowych, jak i zarządzania nimi. Dyrektorzy i zarząd spółek muszą zapewnić, że w odpowiedni i rzetelny sposób szacują wartość różnych składników sprawozdań finansowych swoich spółek i gruntownie przygotowują się do oceny kontynuacji działalności oraz dokonują odpowiednich ujawnień.

Kryzys gospodarczy wpłynie prawdopodobnie na stabilność wielu spółek pod koniec roku. IAASB, niezależna rada ustalająca międzynarodowe standardy rewizji finansowej, opublikowała już pomocny dokument na temat „wyzwań podczas badania szacunków księgowych według wartości godziwej w obecnym otoczeniu rynkowym”. W celu uniknięcia jakiegokolwiek nadmiernej reakcji, która mogłaby osłabić próbę odbudowy gospodarki, ważne

jest, aby uwzględniać wpływ zagadnień związanych z kontynuacją działalności na raport biegłego rewidenta z badania sprawozdania finansowego.

W związku z powyższym biegli rewidenci będą musieli zapewnić, że w pełni uwzględniają wycenę bardziej subiektywnych składników sprawozdań finansowych swoich klientów, jak również wycenę przy założeniu kontynuacji działalności, oraz że w swoich raportach z badania odnoszą się do kwestii kontynuacji działalności jedynie wówczas, gdy jest to stosowne. Te wyceny mogą być przeprowadzane pomyślnie przy pełnym zastosowaniu dostępnych Międzynarodowych Standardów Rewizji Finansowej (MSRF) 540ⁱⁱ, 570ⁱⁱⁱ, itd., lub równoważnych krajowych standardów rewizji finansowej. Projekt IAASB mający na celu uczynienie MSRF bardziej klarownymi do końca 2008 r. wesprze użyteczność tych standardów.

Kontynuacja działalności

Ogólnoświatowa sytuacja gospodarcza w chwili obecnej sama w sobie niekoniecznie oznacza, że istnieje istotna niepewność co do zdolności kontynuowania działalności przez spółkę. Nie usprawiedliwia ona również biegłych rewidentów, którzy modyfikują swoje raporty z badania po to, aby przyciągnąć uwagę do problemu kontynuacji działalności. Obszerne ujawnienia informacji finansowych nie oznaczają też same w sobie istnienia znaczącej wątpliwości co do zdolności spółki do kontynuowania swojej działalności. Aktualny nacisk na przepływy środków pieniężnych oznacza, że ryzyko utraty płynności jest prawdopodobnie ryzykiem istotnym dla o wiele większej liczby spółek, co skutkuje zwiększoną ich potrzebą do prezentowania stosownych ujawnień dotyczących ryzyka utraty płynności. Biegli rewidenci będą musieli badać procedury zarządu leżące u podstaw przygotowywania tych ujawnień, co dostarcza dowodów badania użytecznych dla biegłych rewidentów przy zachowaniu zasadności założenia kontynuacji działalności.

Uwzględnienie przez biegłych rewidentów oceny kontynuacji działalności dokonanej przez zarząd obejmie:

- ocenę środków, które zarząd uznał za wystarczające do sporządzenia sprawozdania finansowego zgodnie z zasadą kontynuacji działalności, skupiając się na przyszłej dostępności finansów, wiarygodności systemów informatycznych spółki, odpowiedności przyjętych założeń, pisemnych oświadczeń, itd.,
- stwierdzenie czy podzielają opinię zarządu,
- ocenę, czy sprawozdanie finansowe zawiera wystarczające, odpowiednie i pogrupowane ujawnienia odnośnie kontynuacji działalności, które są łatwo zrozumiałe dla użytkowników.

Po tej analizie, biegły rewident określi, jakie będą konsekwencje dla raportu z badania sprawozdania finansowego:

- jeżeli biegli rewidenci stwierdzą, że ujawnienia odnośnie kontynuacji działalności nie są wystarczające, z uwagi na istotną niepewność będzie musiała być wydana opinia z zastrzeżeniem lub opinia negatywna,
- jeżeli istnieje istotna niepewność, która prowadzi do powstania znaczącej wątpliwości co do zdolności kontynuacji działalności przez spółkę, oraz gdy te niepewności zostały odpowiednio ujęte w sprawozdaniu finansowym spółki, to biegły rewident musi zmodyfikować swój raport poprzez wyszczególnienie akapitu dotyczącego tego problemu.

W związku z powyższym należy wziąć pod uwagę, że to, co stanowi istotną niepewność, która może spowodować znaczącą wątpliwość co do zdolności spółki do kontynuowania działalności, jest osądem obejmującym nie tylko:

- charakter i istotność zdarzeń lub okoliczności powodujących powstanie niepewności; ale również,
- zdolność spółki do łagodzenia niepewności poprzez przyjęcie alternatywnych i realistycznych strategii, po których można spodziewać się rozwiązania przewidywanych problemów, i które będą mogły być skutecznie zrealizowane.

Określenie tego, co stanowi istotną niepewność, obejmuje ocenę zarówno prawdopodobieństwa wystąpienia zdarzenia lub okoliczności oraz wpływu, o ile takowe zdarzenia będą miały miejsce. Na przykład brak pozytywnego potwierdzenia z banku sam w sobie nie dostarcza dowodu istnienia istotnej niepewności, która poddaje w wątpliwość zdolność firmy do kontynuowania działalności; może to być jedynie zwiększona ostrożność ze strony bankowców.

Inwestorzy i pożyczkodawcy, zanim podejmą decyzję, będą musieli przygotować się do czytania wszystkich znaczących informacji zawartych w raportach rocznych i sprawozdaniach finansowych. Użytkownicy powinni również zdawać sobie sprawę, że dobrze prosperujące i wypłacalne jednostki mogą nagle znaleźć się w zagrożeniu, jeżeli płynność zostanie zagrożona. W takich warunkach może zaistnieć potrzeba podejścia z innej perspektywy do założenia kontynuacji działalności, które zazwyczaj leży u podstaw każdej opinii z badania sprawozdania finansowego. W sytuacji, gdy sprawozdania finansowe jednostek wykazują istnienie takich zagrożeń, wskazane jest ujmowanie tych informacji w takim miejscu, aby natychmiast przyciągnęły uwagę użytkownika.

Uwzględnianie oszustw

Mimo, że biegły rewident powinien zawsze zdawać sobie sprawę z możliwości wystąpienia oszustwa, to w czasie kryzysu nabiera to szczególnego znaczenia. Główna odpowiedzialność za zapobieganie, powstrzymanie i wykrywanie oszustw spoczywa na osobach sprawujących nadzór nad spółką oraz jej kierownictwie^{iv}.

Oszustwo może wiązać się ze stworzeniem wyszukanych i starannie zorganizowanych schematów mających na celu zatajenie jego popełnienia, z umyślnym zaniechaniem rejestrowania transakcji lub zamierzonym wprowadzaniem w błąd biegłego rewidenta, co w przypadku zмовы ze strony kierownictwa jest jeszcze trudniejsze do wykrycia, gdyż dowody z badania są fałszywe.

Biorąc pod uwagę możliwość zlekceważenia kontroli przez kierownictwo oraz uświadamiając sobie fakt, że procedury badania, które są efektywne dla wykrycia błędu mogą nie być skuteczne by wykryć oszustwo, w trakcie przeprowadzania badania biegły rewident powinien kierować się zawodowym sceptycyzmem. Biegły rewident powinien kontynuować dochodzenie, jeżeli na podstawie okoliczności wykrytych podczas badania jest przekonany, że dokument może nie być autentyczny lub został zmieniony, a biegły rewident nie był o tym poinformowany, lub że informacje uzyskane od kierownictwa czy osób odpowiedzialnych za nadzór są niezgodne.

Biegli rewidentenci będą nadal wykonywać swoją pracę z równie właściwą starannością i zachowaniem należytych procedur, jak to czynili w poprzednich latach. Muszą tak czynić,

aby byli gotowi na ewentualną konieczność poddania się samoocenie, wystąpienie ryzyk ze strony kierownictwa lub sądu wynikających ze świadczenia usług innych niż badanie sprawozdań finansowych związanych z usługami refinansowania lub restrukturyzacji, które mogłyby zagrozić zachowaniu obiektywizmu i niezależności.

ⁱ W celu uzyskania bliższych informacji należy odnieść się do opracowań Brytyjskiej Rady ds. Sprawozdawczości Finansowej (FRS) pt.: „Uaktualnienie dla dyrektorów spółek notowanych na giełdzie: kontynuacja działalności i ryzyko utraty płynności”, „Badanie: ujawnienia dotyczące kontynuacji działalności i ryzyka utraty płynności” i „Wyzwania dla komitetów audytu wynikające z obecnych uwarunkowań gospodarczych” z listopada 2008 r. oraz do biuletynu Brytyjskiej Rady ds. Praktyki Audytorskiej (APB) „Zagadnienia związane z kontynuacją działalności w obecnych uwarunkowaniach gospodarczych” z grudnia 2008 r.

ⁱⁱ http://www.ifac.org/Members/Downloads/ISA_540_Revised_and_Redrafted.pdf

ⁱⁱⁱ http://www.ifac.org/Members/Downloads/ISA_570_Redrafted.pdf

^{iv} W celu uzyskania bliższych informacji należy odnieść się do MSRF 240 dotyczącego odpowiedzialności biegłego rewidenta za uwzględnianie podczas badania sprawozdania finansowego możliwości popełnienia oszustw: <http://www.ifac.org/Members/Downloads/IAASB-RD-ISAS-RedraftedISAs.pdf>